

"ЕГОЦЕНТРИЧНІСТЬ" ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (на матеріалі англійської літератури)

Предметом статті є аналіз "єгоцентричності" художнього тексту, яка розкривається в орієнтації твору на авторське "єго"/"я" та передається через оповідача та інших дійових осіб.

Характерною особливістю будь-якого художнього тексту є його "єгоцентричність", тобто орієнтація на автора. Це знаходить своє експліцитне вираження в поверхневій структурі тексту, де використані певні лексичні одиниці, які з різним ступенем наближеності пов'язані з авторським "єго"/"я".

При визначенні кола єгоцентричних слів доцільно керуватися поняттями про основні елементи принципової схеми передачі інформації (відправник інформації – інформація – отримувач інформації). Відправником (адресантом) інформації художнього твору є його автор, а отримувачем (адресатом) – читач.

"Єгоцентрична" сутність слів розкривається в їх словникових статтях. Наприклад, тлумачний словник англійської мови А.С. Хорнбі [1] визначає "I"/"я" як слово, яке використовує той, хто говорить чи пише, щоб назвати себе. "I...used by a speaker or writer to refer to himself". Іноді зв'язок певного слова з автором стає очевидним в результаті розгляду декількох словникових визначень. Так, можна стверджувати, що слово "there" є єгоцентричним, тому що його значення розкривається через "here", яке в своє чергу через слово "this", визначення якого вказує на зв'язок з адресантом:

"there contrasted with here"

"here – I, at, to **this** point or place;

this/these are used when the person or thing is near in space or time to the **speaker**".

В сучасній лінгвістиці прийнято групувати єгоцентричні слова [2: 229] навколо трьох координат, ядреними елементами яких є:

Я – тут – зараз (англ.: I – here – at the present moment);

ти – коло тебе – тепер (англ.: you – near you – now);

він – там – тоді. (англ.: he – there – then).

Так, наприклад, навколо "I"/"я" знаходяться такі слова як me, we, us, my, our, mine, ours, myself, ourselves, this, these, тощо. Вжиті в художньому тексті, такі слова стають формальними маркерами його "єгоцентричності".

Художній текст пишеться автором і творчо сприймається читачем. Автор створює оповідача (narrator), який може бути представлений у творі експліцитно (коли розповідається від першої особи) або імпліцитно (коли розповідається від третьої або зрідка другої особи). В обох випадках оповідач є дійовою особою твору.

Автор передає свої спостереження, думки та міркування через героїв твору, що веде до розшарування авторського "я" на героя, на того, хто розповідає про героя, і так далі.

Об'єктивний світ відбивається індивідуальним світосприйняттям індивідуумів. Доречно проілюструвати неоднаковий опис певних ситуацій різними людьми, які використовують одну і ту ж мову, прикладами з роману А. Крісті "Десять негреньят" [3]. Суддя розцінює ситуації, в яких загинули люди, як кримінальний злочин, і висуває звинувачення проти тих героїв роману, які повинні нести відповідальність за події минулого. Проте звинувачувані намагаються переконати як себе, так і інших в своїй безневинності в розмові поміж собою та з іншими людьми, чи навіть повертаються до тих трагічних моментів свого життя подумки, такі тексти, що оцінюють об'єктивну ситуацію з точки зору різних "я", відрізняються своїм прагматичним спрямуванням.

В момент мовлення адресат привласнює собі ім'я "я", накладає на мову координати того часу, коли він говорить, тобто часу мовлення, в тому місці, де знаходиться мовець. В свою чергу, той, хто сприймає інформацію, стає мовцем і здійснює ту саму операцію привласнення [2: 224].

Подібно "я", "ти" також розшаровується на багато варіантів. Перш за все, "ти" – це читач, який завжди творчо пізнає мудрість автора. Читання – це процес співпраці між письменником і читачем: книга зароджується в голові автора та сприймається по-різному тими, хто переосмислює її, залучаючись до створеного автором світу.

В більшості творів читач представлений імпліцитно, тобто він не згадується в тексті. Проте, ми зрозуміємо, на кого розрахована книга, як тільки візьмемо її в руки:

- для дітей, підлітків чи дорослих;

- для тих, хто захоплюється пригодами, військовою тематикою, географічними відкриттями тощо.

Іноді автор уводить читача в світ своїх героїв. В такому випадку читач експліцитно представлений у тексті, до нього звертаються, з ним радяться та йому радять. Наприклад, В.С. Моем в оповіданні "The Escape", описуючи вдалу втечу свого літературного героя Роджера від весільного вівтаря, безпосередньо звертається до читача:

"If... **you** were a strong, hefty fellow with plenty of money, it was almost inevitable that **you** should say to yourself: I must stand between the hazards of life and this helpless little thing...". (укр.: Якби **...ви** були сильним, міцним чоловіком з купою грошей, **ви** б неминуче сказали собі: Я мушу стати між життєвими негараздами та цією безпорадною милою жінкою).

"Ти"/"you" це також ім'я, яке тимчасово закріплюється за одним із героїв твору, до якого звертається той, хто називає себе "я"/"I". Так, в оповіданні В.С. Моєма "The Escape" наречена Роджера, пишучи йому листа, зауважує: "I do not think **you** really love me" (укр.: Я думаю, **ти** мене зовсім не кохаєш).

На ситуації, в яких з'являється той, кого називають "ти", накладається вісь: ти – коло тебе – тепер.

Найвіддаленішою від авторського "я" є координатна вісь: він – там – тоді. Враховуючи ідею про гендерні відмінності третіх осіб (чоловіча стать – жіноча стать) та про індивідуальних та колективних суб'єктів, додаємо до "він"/"he" слова, що вказують на третіх осіб жіночої статі "вона"/"she" та групових суб'єктів "вони"/"they". В англійському літературному тексті треті особи позначаються не тільки через вказані дейктичні елементи (he; she; they) та інші слова, що групуються навколо них (him, his, her, hers, their, theirs, them), а й через власні імена, які також відносять до дейктичних ресурсів мови [2: 234; 5: 53-54].

Ми поділяємо думку про дейктичну/егоцентричну властивість власних імен. Сам вираз "власні імена" походить від латинського "nomen proprium", що буквально означає "ім'я, що належить комусь чи чомусь". Загальні іменники називають цілі класи предметів, тобто вони називають будь-який предмет, що належить до цього класу. Таке називання є невизначеним [5: 53]. Так, слово "pupil" (укр.: учень) називає в англійській мові будь-яку людину, яка навчається в школі або бере приватні уроки (pupil – person who is learning in school or from a private teacher), і не говорить нам нічого про те, як конкретний учень називається, як він виглядає, де він знаходиться тощо. Щоб здійснити посилання на конкретного учня, нам потрібні такі мовні одиниці, які б вказували на нього. Власні імена якраз належать до таких.

В культурній традиції англійських країн, коли ми говоримо про людей або звертаємося до них, власні імена можуть вживатися як окремо, так і разом з титулами, рангами, тобто словами, які позначають соціальне положення та професійну кваліфікацію, словами "соціального дейксісу" [5: 275], Miss Andrews, Mr. Sanders, Doctor Brown, тощо. Вибір того чи іншого контекстного варіанта обумовлюється соціальним статусом особи.

Отже, залучаючись до світу художнього тексту, усвідомлюючи, як дійові особи взаємодіють між собою та як в тексті здійснюється посилання на них, ми, читачі, перепускаємо описані факти та ситуації через своє світосприйняття, тобто бачимо свій варіант твору, написаного певним автором.

1. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English in 2 v. – Oxford: Oxford University Press, 1982.
2. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка: Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства. – Москва: Наука, 1985. – 126 с.
3. Christie A. Selected Detective Prose. – Moscow: Moscow Raduga Publishers, 1989. – 389 p.
4. Maugham W.S. Escape. – In: Moscow News, 1999, № 34.
5. Mey J.L. Pragmatics. Oxford: Blackwell Publishers Inc., 2001. – 392 p.

Матеріал надійшов до редакції 19.03.2004 р.

Kotniuk L.G. "Эгоцентричность" художественного текста (на материале английской литературы).

Предметом статьи является анализ "эгоцентричности" художественного текста, которая раскрывается в ориентации произведения на авторское "эго"/"я" и передается через рассказчика и других действующих лиц.

Kotniuk L.H. The "Egocentricity" of the Works of Fiction (Based on English Literature).

The article presents an analysis of the "egocentricity" of works of fiction, which is revealed in the orientation of a literary work to the "ego"/"I" of its author and is expressed via narrator and other literary characters.